

Шандор Петефі "Витязь Янош"  
(Скорочено)

Палає сонце так в степу несамовито,  
Неначе чабана надумало спалити,  
Йому ж усе одно, отому чабанові,  
Бо він уже давно згорає від любові.

З кохання в чабана палає юне серце.  
Отара за селом на вигоні пасеться,  
Про вівці про свої забув чабан у скрусі,  
Розлігся у траві на латанім кожусі.

Як море надовкіл – і цвіту, і билини,  
Але на квіти він і погляду не кине,  
До тихого струмка, що поблизу хлюпоче,  
Припали чабана закоханого очі.

Не до холодних хвиль,  
що пропливають зблизька, –  
Не зводить він очей з білявого дівчиська,  
Очима ловить стан і золоте волосся,  
І груди молоді — аж серце запеклося!

Підтикало дівча убогу спідничину,  
Білизну у струмку полоще без спочину,  
Коліна молоді білють над водою,  
Ох, Янчі бідний мій, не знався ти з бідною!

Потрапити в біду судилось, любі друзі,  
Не іншому кому, а Янчі Кукурудзі, –  
Бо дівчина в струмку, то Ілушка кохана,  
Все щастя чабана, його сердечна рана.

"Ох, Ілушко моя, душа душі моєї!  
З високої трави чабан озвався до неї.  
Всі радощі мої з тобою, серце, злиті,  
Перлино ти моя, єдина радість в світі!

Тернових віч своїх кинь промінець на мене,  
Бо серце від жаги вже запеклось шалене,  
З холодної води виходь мерщій на сушу –  
І я в твої уста свою вцілую душу!"

"Ох, Янчі любий мій, до тебе вийшла б радо,  
Але ж ти бачиш сам — білизну мушу прати,  
Біда, як забарюсь допізна біля неї,  
Нерідна ж я дочка у матері своєї"...

## II

А час не зупиняв свого швидкого кроку,  
Вже й вечір зашарівсь над хвилями потоку,  
І почала стара відьмиця лютувати:  
Де ділося воно, дівча оте трикляте?

Розгнівалася вкрай — до сказу, до нестями,  
Думки її лихі убралися словами  
(І промовляла їх невесело чортиха):  
"Як десь із парубком, їй не минути лиха!"

Ох, Ілушко, біда! Біда тобі, сирітко!  
Вже люта відьма тут,  
страшна — дивитись бридко,  
Брудну роззявила свою пекельну пащу, —  
І зник кохання сон, твій перший і  
найкращий!...

[Поки Янчі був на побаченні, його вівці розбіглися. Розгніваний господар виганяє хлопця дому.]

#### IV

[Закохані потай зустрічаються перед розлукою, у розмові виливаючи свої жалі. ]

... "Ох, Ілушко, біда, і через те я блідну,  
Що, може, я тебе востаннє бачу, бідну".  
"Ні, Янчику, мовчи, не говори ні слова,  
Мене страшить твоя незрозуміла мова!"...

#### VI

[Блукання приводять Янчі до хатини розбійників.]

... "Благослови вас Бог, добри вечір, панове!"

Так Янчі розпочав з розбійниками мову.  
Розбійники ту ж мить схопились за пістолі,  
Отаман їх спинив, промовивши поволі:

"Гей, хто ти, хлопче, є, що нам усім на диво,  
Через оцей поріг переступив сміливо?  
Чи є в тебе батьки, а може, жінка й діти?  
Боюся, що тобі їх більше не зустріти!"

І знову не злякався, не зблід хоробрий Янош,  
Хоч від таких розмов несамохіть зів'янеш, –  
Чабан наш не змінивсь ні трохи на обличчі  
Й сміливо відповів розбійникові в вічі:

" ...Як хочете мені життя моє лишити,  
То вже дозвольте ніч в цій хаті відпочити,  
А ні — рішіть мене, пручатися не буду,  
Боятися кінця — то личить страхопуду".

І він спокійно став свого кінця чекати,  
Аж подив обійняв харцизів кодро кляте.  
Отаман зголосив тут рішення раптове:  
"Послухай, братику, іще й моєї мови!

Ти хлопець хоч куди — тебе я наскрізь бачу,  
Сам Бог тебе створив розбійником на вдачу!  
Життям не дорожиш, кирпату зневажаєш...  
Що ж, хлопче, приставай до нас, коли бажаєш!

Грабунок — наш закон, ми кров ллємо, як воду,  
Зате які скарби ми маєм в нагороду!  
Он срібло в шапку, 49 он кадуб повний злота...  
Чудово будеш жить, аби була охота!"...

[Янчі не піддається на спокусу грошима, золотом.]  
"...О Боже, що кажу! Навіщо нам розкоші?  
Щоб я приніс тобі оці прокляті гроші?  
На цьому золоті страхітні видно плями...  
Не може щастя бути з кривавими скарбами!

Не доторкнись до них... Геть, видиво шалене!  
Ще серце в мене є і совість є у мене.  
Ох, Ілушко, терпи сирітську долю вбогу,  
Я й так тебе візьму, як матиму спромогу"...

## VII

[Янчі зустрічається з гусарами і проситься в армію.]  
"...Хоч сам я з чабанів і, кажучи між нами,  
Овечок пас своїх і знавсь лише з ослами,  
Та родом я маляр і не якийсь нездара,  
А Бог створив коня і шаблю для маляра!"

Багато він сказав словами командиру,  
Очима ж висловив ще більше душу щиру,  
Сам Бог його створив для бойової слави,  
І командир сказав: "Ставай у наші лави!"...

Гарячий жеребець звивсь на диби над шляхом,  
Коли схопивсь чабан на нього одним махом,  
Він наче вріс в сідло,  
тепер вже й землетрусу  
Не вибити з сідла гусара Кукурудзу...

[ Мадярське військо вступає на війну з турками.]

## XII

Як сонце підвелось за звичкою на обрій,  
То на землі мов сон побачило недобрий,  
Хоч на його віку всіяко вже бувало,  
Такого ще воно не бачило й не знало.

Сурмили сурмачі, гриміли барабани,  
Мадярські вояки прокинулися рано –  
Блищала сталь клинків, чекала їх робота,  
І коней нашвидку сідлала вже кіннота...

І січа почалась, борня несамовита,  
Чи лютих жеребців то стугонять копита,  
Чи то стара земля від страху трясеться,  
Тривогою борні перейнята до серця?.

Пузатий той паша, роздутий з перепою,  
Орду свою хотів приготувати до бою,  
Але уже зачувсь копит навальний гуркіт –  
Гусари, наче грім, ударили на турків.

Нелегко витримать було таку атаку,  
Схитнулися ряди турецькі з переляку,  
Кривавим потом вмивсь,  
спізнався турок з горем –  
Зелений степ розливсь в той день  
червоним морем.

Оце був справді бій! Порубані й побиті,  
Лежали купами грабіжники неситі,  
Але вцілів паша — потвора товстопуза,  
На нього й полетів наш Янчі Кукурудза...

З потворою зштовхнувся він, начебто з горою,  
І розколов пашу турецького надвоє:  
Наліво впав один, а другий впав направо,  
І закінчилась тим його вояцька слава.

Уся турецька рать, зазнавши тої втрати,  
Урозтіч подалась, чимдуж давай тікати, –  
І , мабуть, ще й тепер тікали б яничари,  
Коли б не спромоглись догнати їх гусари!..

[ Янчі врятовує дочку короля.]

### XIII

...Відважні рицарі, що вже втопили спрагу,  
Примовкли при столах і втілились в увагу.  
Король ковтнув вина, і Янчі Кукурудза  
Почув такі слова вельможного француза:

"Коханої дочки шляхетний рятівниче,  
Спитать твоє ім'я наказує нам звичай!"  
" Я родом з мужиків і вівці пас у лузі,  
Звусь — Янчі, й це ім'я не сором Кукурудзі".

Так Янчі відповів на королівську мову.  
Замислився король, а там промовив знову:  
"Тепер нове ім'я від мене ти дістанеш,  
І зватимешся ти віднині — витязь Янош.

Тож слухай, витязю. Як личить твому стану,  
В бою ти врятував дочку мою кохану,  
Ти візьмеш з нею шлюб і матимеш дружину,  
А королівський трон я задля вас покину"...

[Янчі, вражений виявленою йому честю, дякує королю, але відмовляється одружитися й починає розповідь про своє життя.]

#### IV

"То з чого ж розпочать? А розпочну з початку –  
І прізвища мого відкрию вам загадку.  
Малим дітям мене знайшли у кукурудзі,  
Тож Кукурудзою я звуся по заслугі.

Газдиня, що своїх дітей не дожидала  
(Вона мені сама не раз розповідала),  
Йшла присмерком колись додому через поле  
Й побачила дитя в кукурудзинні голе.

Я так репетував, що тая добра жінка  
Заплакала: "Невже загине ця дитинка?  
Цить, хлопчику; не плач, тебе я тут не кину,  
Нема в мене своїх, то матиму дитину".

Отож вона пішла до свого чоловіка,  
А той на вдачу був людина просто дика, –  
Коли мене старий побачив з нею в хаті,  
Прокльони над столом запурхали строкаті.

Газдиня молода старого ґазду просить:  
"Ну, батьку, не гнівись, погнівався — і досить!  
Лишила б там його, на що було б це схоже?  
Як уповала б я на милосердя Боже?

Не буде зайвим він, як виросте, в домівці,  
У нас хазяйство є, свої воли і вівці,  
Коли оце маля на ноги підведеться,  
Наймати чабана вже вам не доведеться".

Чи так вона, чи сьак вламала чоловіка,  
Та радість то була для мене невелика;  
Коли я вже почав у лузі пасти вівці,  
Мене ні разу він не гладив по голівці.

У будень — батог, і добра лайка — в свято,  
Як на мале хлоп'я, то й справді забагато.  
От тільки й радості було — одне дівчисько  
Жило в отім селі від мене дуже близько.

У дівчинки давно уже померла мати,  
А батько тільки встиг нову дружину взяти,  
Як сам, не знати й як, попав до смерті в сіті  
І дівчинку лишив із мачухою в світі.

Та дівчинка була трояндою моєю,  
В моїм гіркім житті я тішивсь тільки нею.  
Як я любив її! Сусіди і сусідки,  
Всі називали нас лише "сільські сирітки".

Іще хлоп'ям я міг для любої подружки  
Всі ласощі забути — і сирники, й ватрушки.  
Ще ж більше я любив, як кожної неділі  
Ми з нею бавились між дітьми на дозвіллі.



Підпарубком я став — нестримне і шалене  
У грудях як вогонь спажнуло серце в мене.  
Оли я цілував її між трав і квітів,  
Світ завалитись міг, а я б і не помітив.

Натерпілось дівча від мачухи лихої,  
Хоч би тій відьмі Бог дав смерті нелегкої!  
Я боронив її, були б ще гірші сльози:  
Спиняли мачуху лише мої погрози.

В собачому житті не мав я відпочинку.  
Поклали ми в труну лихого ґазди жінку,  
Ту, що знайшла мене і долею хлоп'яти  
Весь бідкалася вік, неначе рідна мати...

Господь пошкодував нам радості земної,  
Маленької хоча б, гіркої і сумної, –  
Я вівці розгубив, не мало — з півотари,  
І ґазда мій прогнав мене дрючком з кошари.

Як гірко, сирота, прощавсь я з сиротою  
Й світ за очі подавсь блукати самотою,  
Тулявся по шляхах без хліба і без хати,  
Аж поки не пішов, нарешті, у солдати.

Коханій не казав я в мить гірку розстання,  
Щоб в серці берегла незражене кохання,  
Та й Ілушка моя спокійну мала душу,  
Бо вірила, що й я кохання не порушу.

Отож забудь мене, красуне-королівно,  
Я Ілушку свою кохатиму всерівно,  
Й не буде у житті для мене важче втрати,  
Хай навіть смерть сама мене не схоче брати"...

[Король дякує Яношу, дарує йому торбу з золотом, і той вирушає в морську подорож, прагнучи дістатися додому. ]

## XVII

...Бурунилась глибінь, кипіло море яре,  
ідкинуло його на хвилях аж під хмари,  
Та Янош не злякався і не позбувся тями –  
За хмару ухопивсь могутніми руками...

[Янчі рятується: хмара виносить його на суходіл.]

Спочатку восхвалив він благодать Господню  
За те, що не пірнув навек в морську безодню.  
Не згадував про скарб ні разу він в ті хвилі,  
Ще добре, що душа залишилася в тілі.

А потім роздививсь по кам'яній пустелі –  
Лиш гриф один в гнізді сидів на гострій скелі,  
Він саме годував голодні пташенята, –  
І Янош зрозумів, що й з чого починати!

Він сторожко підповз, щоб не злякати пташину,  
І грифу, як в сідло, враз вихопивсь на спину,  
Остроги в боки втис, примусив до покори –  
І птах його поніс через долини й гори...

Перелетіли так вони країв немало,  
І от одного дня — тут саме засвітало –  
Наш витязь, що тримав за шию дужу птицю,  
Побачив на землі свого села дзвіницю.

Скінчились темні дні і безпроглядні ночі!  
Від радості сльоза спливла йому на очі.

А гриф уже стомивсь, бо й далина, й вітрище, –  
І до землі спускався все нижче, нижче й нижче.

Заледве дихав птах, опали дужі крила,  
На пагорбі він сів, бо вичерпалась сила.  
Тут Янош з нього зліз, забувши власну втому,  
Й замислившись, подався в своє село — додому.

"Кохана, — думав він, — тобі признатись мушу,  
Що не скарби несу, а тільки вірну душу.  
Я знаю, що й цього для тебе буде досить,  
Не золота твоє, а щастя серце просить"...

[У рідному селі він дізнається про смерть коханої.]

## XVIII

Чолом на край стола схилився Янош-витязь  
І тяжко заривав, аж страх було дивитись,  
І щось він говорив, і скаржився на долю,  
І голос уривавсь йому з гіркого болю...

[ Глибокі страждання примушують його шукати нових пригод. Щоб забути, Янош вирушає до країни велетів.]

## XIX

...Наш витязь не спинявся в дорозі й на хвилину,  
І ось вже він прийшов у велетів країну.  
Кордон там пролягав над річкою виткою,  
Що зватися могла б десь-інде і рікою.

Кордон сторожував малий підпарубочий, –  
Як витязь захотів йому заглянуть в очі,  
То й ківер 50 загубив — бо хлопець був заввишки  
З дзвіницю в їх селі, не нижчий анітрішки!

Схилився підліток над дивом невідомим,  
Загуркотів над ним, неначе з хмари громом:  
" Чи не людисько там, в траві, сховалось, кляте?  
Щоб розчавить його, сверблять у мене п'яти!"

Наміривсь велетень на Яноша ногою,  
Та шаблю витязь враз підняв над головою,  
І сторож заревів, як не почути й зроду –  
На шаблю наштрикнувсь — і брязнув просто вводу..

XX  
Все глибше забрідав у хащі витязь Янош, –  
Які дива навкіл, куди ти не поглянеш!  
Не міг він уявить і в сні того, що нині  
Побачив наяву у велетській країні.

Він до вершин дерев, налитих диким соком,  
Хоч би й хотів того, не міг докинуть оком.  
Лист висів на гіллі — із кожного пошити  
Вдалося б кобеняк чи навіть зо дві свити.

Гула від комарів гігантських вся округа, —  
У нас би як волів їх запрягали в плуга.  
Від тих лихих роїв, від їх страшних укусів  
Наш витязь шаблею оборонятись мусив.

XXI  
...Тут сонця не було і не світили зорі,  
Наосліп він ішов, блукаючи в просторі,  
І чув у темноті, що все навкруг укрила,  
Щось шурхає над ним, як велетенські крила.

Але то угорі не крила шелестіли –  
То відьми звідусіль на шабаш свій летіли,

Волосся у політ скуйовдивши, як завше,  
І мітлища свої, мов коней, осідлавши...

[У боротьбі з відьмами Яношу допомагають велети.]

Вже й сонце почало виходити з-за хмари,  
І лиш одна з відьом ще дожидала кари,  
І Янош упізнав в ній мачуху злочинну,  
Що Ілушку його звела у домовину.

"Ну, — Янош закричав, — а цій я сам віддячу!"  
І відьму ухопив, але, вертка на вдачу,  
Вона, хоч і далась йому спочатку в руки,  
Та вислизнула враз із спритністю гадюки.

"Лови її, хапай оте відьмисько люте!"  
Лиш велетові встиг з одчаєм він гукнути,  
Як той уже схопив, в лабетах стис потвору  
І помахом одним закинув аж за гору.

Знайшли її в селі, де Янош жив ізмалку,  
Розбилася вона, упавши, на кавалки,  
І хоч була тепер вже тиха й безборонна,  
Не каркнула по ній, по мертвій, і ворона...

[Велет допомагає Яношу дістатися острова фей. Янош бореться з чудовиськами.]

## XXVI

В країні фей зими немає і в помині,  
Там вічної весни цвітуть простори сині,—  
Давно і назавжди скінчилась ніч остання,  
Й панує вічна мить рожевого світання.

Не дбаючи про смерть, не знаючи про неї,  
Живуть там юнаки й дівчата — юні феї, –  
Не треба ні пиття, ні хліба в цьому світі.  
Кохаються вони й своїм коханням ситі.

Не горе і не жах, не муки і погрози,  
А радість в їх очах скипає в світлі сльози,  
І падають вони у глиб землі, й відразу  
В глухих земних шарах з них постають алмази...

Хмільні не від вина — від радості сп'янілі,  
На ложах із квіток лежать створіння милі,  
І легіт запашний, народжений світанням,  
Вколисує їх в сон своїм легким диханням.

І те, що сниться їм у сні на ложах з цвіту, –  
Це тільки тінь іще прекраснішого світу.  
Охоплює людей подібне раювання,  
Коли ми на землі пізнаємо кохання.

## XXVII

...Всі феї підвелись, щоб Яноша зустріти,  
До нього підійшли довірливі, як діти,  
Обстали витязя веселою юрбою  
І повели його вглиб острова з собою.

І Янош, наче в сні, дививсь на все довкола,  
І раптом пробудивсь — його журба вколола.  
Він з розпачем відчув стару у серці рану,  
Бо Ілушку згадав — загублену кохану.

"Любов і злагода панують в цій країні,  
І тільки я один блукаю в самотині, –

Є щастя тут у всіх, кого лиш не спіткаю,  
Чому ж так сталося, що я його не маю?"

Там озеро було, глибоке і прозоре,  
Туди і привело його велике горе,  
На квіточку свою він глянув, на шипшину,  
І отакі слова сказав у ту ж хвилину:

"Єдиний скарбе мій! Прах милої моєї!  
Покажуй шлях мені — і я піду до неї".  
Зів'ялі пелюстки на воду кинув милі  
І кинутися сам уже хотів у хвилі.

Та чудо відбулось, яке буває зрідка, –  
На Ілушку в воді перетворилась квітка!  
Він в озеро — не ждав на човен та на весла –  
І виніс Ілушку, адже вона воскресла.

В тім озері була жива вода глибинна,  
Вертала всім життя одна її краплина.  
У Ілушки зросла шипшина на могилі,  
То й воскресили прах води живої хвилі.

Про все я розповів вам піснею моєю,  
Не здатний лиш про те, що Янош чув душею,  
Як виніс Ілушку живу на берег з хвилі  
І на устах відчув її цілунки милі...

Так Янош мій зазнав нарешті щастя й долі, –  
В обіймах Ілушки сидить він на престолі;  
Як царювать почав — так він царює й нині,  
Улюблений всіма у милих фей в країні.

Переклад з угорської Л.Первомайського